

Uusi tulkinta saamelaisten historiasta

Odd Mathis Hætta

Saamelaisten historiaa aina vuoteen 1750 asti kuvaava teos, *Samenes historie fram til 1750*, kattaa ajallisesti yli tuhannen vuoden ajanjakson ja maantieteellisesti alueen, joka on suurempi kuin Norjan pinta-ala. Esipuheessaan kirjoittajat toteavat, että kirjan tarkoituksena ja tavoitteena on olla ”kokoava ja pohdiskeleva yleisteos saamelaisten historiasta”. Niinpä kirjaa on arvosteltava tavoitteen valossa.

Tämän kokoavan yleisteoksen ovat kirjoittaneet ammattiarkeologi ja ammatti-historioitsija korostaen asutusmallia ja luonnonvarojen käyttöä, yhteyksiä ja konflikteja sekä poliittista kehitystä. Malli on siis sama, jota historioitsijat yleensäkin käyttävät historiankirjoituksessa. Se on kirjan vahva puoli, mutta myös sen heikkous. Sosiaaliset suhteet, kielihistoriallinen kehitys ja kansan elämä ja kulttuuri jäävät melko vähäiselle tarkastelulle. Kirjoittajat ovat osittain korvanneet puutetta kehysteksteillä, jotka usein ovat yhtä mielenkiintoisia kuin itse pääteksti (kronologinen esitys).

Kirjan tärkeimmän osan muodostavat kolme laajaa lukua, joiden aiheina ovat taloudellinen erikoistuminen ja etninen vakiintuminen, kolonisointi, kulttuurien kohtaaminen ja yhteiskunnalliset muutokset, saamelaisten integroituminen valtioon, heidän oikeutensa ja käännyttäminen kristinuskoon.

Tärkeä on kuitenkin myös luku, jonka nimi on *Skiftende syn på samenes opprinnelse* (Monta käsitystä saamelaisten alkuperästä), koska siinä esitellään kirjan peruslähtökohta ja kirjoittajien näkemys. Mistä ja milloin saamelaiset tulivat, on kysymys, johon ei voida antaa vastausta, sillä se ei ole oleellinen.

Pohjoisessa Fennoskandiassa syntyy kuitenkin väestö ”[jonka vuoksi] viimeisellä vuosituhanella ennen Kristuksen syntymää on mielekästä alkaa puhua saamelaisesta identiteetistä”, koska tuolta ajalta löydetään ”joitakin yksittäisiä aineellisia kulttuuri-ilmauksia (...) [joita pidetään] keskeisinä saamelaiselle kulttuurille: erityinen hautaustapa, jossa ruumiit kiedottiin tuoheen ja luonteenomainen tapa jakaa kammin lattiapinta-ala”.

Näistä ja muista seikoista, kuten asutusmallista ja luonnonvarojen käytöstä, on keskusteltu alalla ja niitä koskevaa aineistoa on julkaistu alan kirjallisuudessa. On kuitenkin tärkeää, että asiat nähdään laajemmissa yhteyksissä ja esitellään suuremmallekin yleisölle. Kuitenkaan esimerkiksi Toynbeen ”challenge and response”-teorian perusteella ei voida sanoa mitään erityistä etnisyydestä. Sen sijaan Toynbeen mukaan esimerkiksi uskonnolliset rituaalit, puumerkit ja ornamentit tukevat teoriaa erityisestä etnisestä identiteetistä.

Saamelaisten alkuperän tutkiminen on aiemmin liitetty tiiviisti kielentutkimukseen, erityisesti suomalais-ugrilaiseen leiriin, jonka asemapaikka on Suomi. Viime vuosina geneettiset tutkimukset ovat miltei syrjäyttäneet kielentutkimuksen aseman. DNA-molekyylit ja mitokondriot ovat kiehtovia, mutta geenitutkimuksen perinteet eivät ole pitkät ja ”tulokset” ovat varsin epävarmoja väitettäessä että ”saamelaiset poikkeavat geeniperimältään muista Euroopan kansoista”, kuten kirjoittajat toteavat. Kirjoittajien etnisyyden malli ”on eräänlainen kulttuurinen identiteetti, joka muodostuu ja säilyy siten, että ryhmä on vuorovaikutuksessa muiden ryhmien kanssa”. Tämähän merkitsee

sitä, että etnisyyteen kuuluu myös aineellisia ja immateriaalisia kulttuuri-ilmauksia, kuten perinteiset asumismuodot ja elinkeinot sekä kieli, tavat ja perinteet. Kun suurin osa kulttuuri-ilmauksista on hävinnyt ja jäljelle ovat jääneet vain etäiset sukulaisuussuhteet (esimerkiksi isoisoäiti) ja kolmen, neljän sukupolven takaisten esi-isien muistot, silloin on kyse assimiloitumisesta, sulautumisesta. Vaikka jonkinlaista sulautumista on täytyntä tapahtua myös aiemmin, kirjoittajat eivät käsittele sen problematiikkaa.

Rautakautta ja varhaiskeskiaikaa kuvaavassa luvussa viitataan arkeologisen aineiston suureen kirjavuuteen ja kielihistorialliseen aineistoon. Tällä pyritään osoittamaan ”pitkää kronologiaa”. Viitataan kielitieteellisiin teorioihin, muun muassa siihen teoriaan, että jo ennen ajanlaskumme alkua esiintyi ”yksittäisten saamen murteiden jakautumista”. Kirjoittajat päättelevät, että ”saamelainen identiteetti – ymmärrettynä kielellisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti erottavana identiteettinä” suhteessa naapureihin ”on voinut kehittyä (...) jo varhaisen rautakauden alkupuolella”. Tällaisia teorioita Gutorm Gjessing esitti ennen sotaa (1935) ja Povl Simonsen jatkoi niiden kehittämistä 1950-luvun alkupuolella. Tuolloin ne eivät kuitenkaan saaneet kannatusta alan tutkijoiden eivätkä suuren yleisön keskuudessa.

Luku, jossa kuvataan ajanjaksoa 1200–1550, on saanut nimekseen *Kolonisering, kulturmøter og samfunnsendringer* (Koloniisaatio, kulttuurien kohtaamiset ja yhteiskunnalliset muutokset). Siinä käsitellään ”saamelaisyhteisön ja -kulttuurin kehittymistä keskiajalla” samalla, kun tapahtui vahvaa poliittista ja taloudellista yhdyntymistä. Saamelaisen kääntymisen kristinuskoon ei ollut mikään yksittäinen tapahtuma, vaan pitkä prosessi, joka kesti useita satoja vuosia aina Olav Trygvassonin ajoista Stockflethiin ja Laestadiukseen saakka. Myös integroituminen tapahtui pitkällä aikavälillä muun muassa kaupankäynnin ja naimakauppojen myötä ja päättyi vasta meidän aikanamme toteutuneeseen

merisaamelaisyhteisöjen sulautumiseen. Se, että jotkut ihmiset yhä huomaavat polveutuvansa saamelaisista, ei muuta sitä tosiasiaa, että sulautuminen on päättynyt.

Saamelaisilla ei ole koskaan ollut taipumusta muodostaa valtioita, eivätkä he ole ilmaisseet sellaista toivetta. Kuitenkin kirjoittajat käyttävät sellaisia sanoja kuin ”rajat”, ”maa” jne. aivan kuin kyseessä olisi saamelaisvaltio muiden valtioiden rinnalla. Näin voidaan helposti saada vääristynyt kuva tosiasioista. Ei ollut olemassa sellaisia ”rajoja” eikä sellaista ”maata”, joihin sanojen nykysisältö viittaa.

Kirjoittajat päättelevät, että saamelaisyhteisöön ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat yhä ne prosessit, joita tapahtui sinä aikana, kun kaupankäynti ja sosiaalinen ja poliittinen kanssakäyminen olivat vilkkaita, kun uskonto asteittain vaihtui ja poronhoito kehittyi.

Kirjan viimeisessä, vuoteen 1750 ulottuvassa luvussa käsitellään lähinnä saamelaisen oikeuksia, kristinuskoon kääntymistä ja muun muassa poronhoidon kehittymistä. Siinä huomio kiinnittyy ennen kaikkea kirjoittajien kielenkäyttöön. Kielenkäytön perusteella ulkopuolinen saattaisi saada sen käsityksen, että Norja miehitti ja liitti alueeseensa itsenäisen valtion. Luvussa käytetään sellaisia ilmauksia kuin ”puuttuminen”, ”alistaja”, ”ylin hallintovalta”, ”saamelaisen sisäiset järjestelmät” jne. Saamelaisyhteisön muutokset eivät johdu yksinomaan Norjan harjoittamasta ulkoisesta painostuksesta. Ei ole epäilystäkään siitä, etteikö saamelaisyhteisö olisi muuttunut rajusti oman dynamiikkansa voimalla, aivan kuten esimerkiksi Norjan ja Ruotsin yhteiskunnat muuttuivat 1550–1600-luvuilla. Luvusta voi helposti saada sellaisen käsityksen, että saamelaiset olivat puolustusasemissa ainoastaan Norjan hallinnon ja lainkäyttövallan vuoksi. Näin asia ei ollut. Saamelaisyhteisön sisäinen kehitys oli joskus ja joissakin paikoissa ulkoisista tekijöistä riippumatonta, mutta tätä ei käsitellä eikä problematisoida. Sekä kielteisten että myönteisten muutosten syyt pannaan yksinomaan norjalaisten niskoille. Siksi tämä luku antaa vinoutuneen kuvan siitä, millainen

saamelainen todellisuus oli 1700-luvun puoliväliä lähestyttäessä.

Kirjoittajat ovat ottaneet mukaan monia kehystekstejä, jotka varsin hyvin laajentavat kirjan perspektiiviä. Erinomaiset karttaluonnokset, kuvitus ja valokuva-aineisto nostavat kirjan tasoa.

Vaikka kirja keskittyykin enimmäkseen pohjoisten kansojen ja saamelaisten välisiin suhteisiin ja kuvaa vähemmän saamelaisten suhteita suomalaisiin ja venäläisiin, tämä saamelaisten historian yleisteos on yksi alansa parhaista. Professorit Lars Ivar Hansen ja Bjørnar

Olsen ovat onnistuneet hyvin tavoitteessaan kirjoittaa ”kokoava ja problematisoiva yleisteos saamelaisten historiasta”. *Samenes historie fram til 1750* on tärkeä teos niin opiskelijoille, opettajille, toimittajille kuin kaikille muillekin kiinnostuneille, jotka haluavat syventyä saamelaisten vanhempaan historiaan.

Suomentanut Kristiina Seppänen

Hansen, Lars Ivar – Olsen, Bjørnar: *Samenes historie fram til 1750*. Cappelens Akademiske Forlag. Oslo 2004.